

DE HAARLEMSE DREEF

-

EEN CULTUURHISTORISCH MONUMENT

Kopergravure van de Haarlemse Dreef rond 1710

Een cultuurhistorische analyse
als bijdrage aan de discussie over het wel of niet asfalteren van de weg

Chris Brunner, historicus en planoloog
September 2017

1. WAAROM DEZE NOTITIE?

Net voor het zomerreces heeft de Haarlemse gemeenteraad het herinrichtingsplan voor de Dreef vastgesteld. Erfgoedorganisaties, wijkraden en sommige bewoners hebben echter nog steeds ernstige bezwaren, met name tegen het voornemen om in dat kader de hoofdrijbaan te asfalteren. Zij verzoeken de gemeente om heroverweging van het besluit.

Deze notitie wil een bijdrage leveren aan de discussie over de herinrichting van de Dreef door beknopte informatie te verstrekken over de historische betekenis en inrichting van de Dreef.

In de discussie over het al dan niet asfalteren van de weg hebben de cultuurhistorische waarden van deze bijzondere wandeldreef tot nu helaas nauwelijks een rol gespeeld. Ten onrechte, want de weg ligt binnen het beschermde stadsgezicht. Bij de beoordeling van plannen behoren dan de cultuurhistorische waarden te worden betrokken. Te meer daar asfaltering zonder meer een inbreuk betekent op het historische karakter van de Dreef.

Het lijkt net alsof de gemeente en het overgrote deel van de Haarlemmers nauwelijks meer weten welke bijzondere historische betekenis de Dreef voor de stad heeft gehad. Wellicht dat daaraan nu geen aandacht is besteed omdat de Dreef formeel geen afzonderlijke beschermde status heeft. Anders dan de meeste aangrenzende bebouwing en de aangrenzende parken Frederikspark en Haarlemmerhout heeft de historische wandeldreef geen monumentenstatus. Deze notitie betoogt dat de Dreef een zodanig grote cultuurhistorische betekenis heeft dat hij zou moeten worden behandeld als ware hij een monument.

Kennelijk is er sinds de hoogtijdagen veel veranderd in de waardering van de Hout en de Dreef. De nevenstaande tekst, behorend bij de gravure op het titelblad van deze notitie, laat zien hoe trots men vroeger in Haarlem was op de Hout.

Op het Hout.
I Talië mag roem op Vorsten-hoven draagen,
En Duitsland op het een of ander boomryk woud;
Het dichte lommer van het Haarelemmer Hout,
Ons Hollands lustprieel, kan 't keurigste oog behagen:
Gelukkig hy, die na den afgesloofden dag,
In de cenzame avondstond hier adem halen mag.

De Haarlemmerhout was iets bijzonders. Zelfs het grote Amsterdam had geen dergelijk bos waar men, zoals de auteur zegt, 'na den afgesloofden dag' in de drukke stad, weer adem kon halen.

Zeer opmerkelijk is dat op de gravure behorend bij deze loftekst, de Dreef is afgebeeld en niet, zoals de titel suggereert, de Hout zelf. De Dreef was in ieders beleving onlosmakelijk verbonden met de Hout. Sterker nog, daar gebeurde 'het', zoals de afbeelding goed laat zien. Veel meer dan het bos zelf vormden de Dreef en de daar gesitueerde logementen en uitspanningen de grootste trekpleister van de Hout.

2. GESCHIEDENIS VAN DE DREEF IN EEN NOTENDOP

De geschiedenis van de Dreef begint met de geschiedenis van de Hout als stadsbos. Al kort na het begin van de Nederlandse opstand, in 1583, verwierf de stad Haarlem de Hout in erfpacht. In eerste instantie beschouwde het stadsbestuur de Hout vooral als een bos voor de productie van hout. Maar al gauw werden, in de stijl van de tijd, rechtlijnige lanen aangelegd tussen de velden van voornamelijk hakhoutbos. Daarmee werd de Hout steeds meer ook een wandelbos, uiteraard alleen bedoeld voor de gegoede burgerij. Tussen de Grote Houtpoort en het bos ontstond gaandeweg een door bomen omzoomde wandeldreef.

Een enigszins onverwachte ontwikkeling maakte de Hout voor Haarlemmers al gauw nog aantrekkelijker om er regelmatig een bezoek te brengen. Vooral in het gebied van de huidige Fonteinlaan en Wilhelminalaan vestigden zich diverse herbergen en tapperijen. Omdat dat gebied, net als de Hout zelf, buiten de stadsgrenzen lag, kon er accijnsvrij, dus goedkoper bier en wijn worden getapt.

In de achttiende en de negentiende eeuw kregen zowel de Hout als de Dreef nog meer allure. Niet voor niets bouwde de steenrijke Engelse bankier Henry Hope vanaf 1785 juist hier, aan de rand van de Hout, zijn paleisachtige buitenplaats Welgelegen – het huidige provinciehuis. Het hoogtepunt als wandelbos en trekpleister voor ‘recreanten’ bereikten de Hout en de Dreef echter in de negentiende eeuw. De stad groeide weer. De Hout kreeg in 1830 een hertenkamp, het bos een nieuwe inrichting in Engelse landschapsstijl, naar het ontwerp van Jan David Zocher (zie de kaart op de volgende pagina). Zoals op de kaart goed is te zien, vormde de Dreef ook in dat ontwerp een statige verbinding tussen de stad en de logementen en uitspanningen in het midden van de Hout.

Trou moet Blijcken, de maatschappelijk en politiek meest invloedrijke sociëteit van de stad, bouwde enkele jaren later zijn Buitensociëteit aan het einde van de Dreef (het huidige restaurant Dreefzicht). Op zondagen werden er geregeld concerten gegeven. De ernaast gelegen herbergen waren deels echte hotels geworden. In 1870 werd aan het einde van de Dreef, bij de Buitensociëteit en de hotels, een groot fontein als extra attractiepunt aangelegd. Op zondagen ging zo ongeveer heel Haarlem er recreëren. Zelfs vele Amsterdammers kwamen er dan, want Amsterdam had nog steeds geen dergelijk stadsbos of stadspark van betekenis. De eerste Haarlemse paardentram reed vanaf 1878 tussen het treinstation en de Hout en was meteen een succes.

Pas met de komst van de trein en de tram naar Zandvoort en later met de komst van auto's en bussen verloor de Hout gaandeweg zijn positie als belangrijkste recreatieve trekpleister. In de twintigste eeuw sloten de hotels en uitspanningen een voor een hun poorten.

Kaart / inrichtingsplan van de Haarlemmerhout van Jan David Zocher 1837

3. DE HISTORISCHE INRICHTING VAN DE DREEF

Hoe zag de Dreef er in vroeger tijden uit? De onderstaande prent van de Dreef uit 1863 geeft daarvan een goed beeld. We kijken van zuid naar noord richting stad. Links zien we de hotels en uitspanningen van weleer. Op de prent vallen een aantal dingen op:

- In het midden bevindt zich een brede laan die kennelijk toen al verhard was. Links en rechts zien we extra wandelpaden. Het rechter wandelpad is, net als in de huidige situatie, veel breder dan het linker pad.
- Ook op de brede laan in het midden wordt alleen gewandeld. De Dreef was vooral een wandeldreef. Er zullen in de praktijk ook koetsen hebben gereden, maar de tekenaar vond dat kennelijk niet van belang.
- De aard van de laanbeplanting lijkt sterk op de huidige.

Prent van de Dreef 1863

4. DE HUIDIGE SITUATIE : NOG STEEDS EEN MONUMENT

Sinds de hoogtijdagen van de Hout en de Dreef is er veel veranderd maar deels ook weer niet. De Dreef is in de loop van de twintigste eeuw aan twee kanten geamputeerd. Op het Houtplein aan de noordkant is weinig meer terug te vinden van de wandeldreef en de laanbeplanting van weleer. Het gedeelte ten zuiden van het provinciehuis – nu Fonteinlaan geheten – is een drukke verkeersader geworden die de Hout in tweeën slijt. Restaurant Dreefzicht is als enig overblijfsel van de vroegere uitspanningen in de Hout overgebleven.

In het deel dat nog steeds Dreef heet – tussen Baan en Paviljoenslaan – is het oude historische karakter echter nog verbazend goed bewaard gebleven. De laanbeplanting met aan de oostkant een dubbele en deels zelfs driedubbele bomenrij staat er nog fier overeind. Ook het zo kenmerkende brede Schelpenpad aan de oostzijde – tegenwoordig deels ook gebruikt door fietsers – is er nog. De brede laan in het midden is weliswaar een rijbaan voor auto's en bussen geworden. Maar in het verleden heeft de gemeente hier nog bewust gekozen voor een klinkerbestrating die in belangrijke mate bijdraagt aan het gevoel: hier ligt historie. Bij het Houtplein heeft de gemeente bovendien gerichte verkeersmaatregelen getroffen om veel doorgaand verkeer van de weg af te halen en daarmee de verkeersintensiteit terug te dringen. Dit alles om het statige historische karakter van de weg zo veel mogelijk in stand te houden. De goed bewaarde historische bebouwing langs de Dreef ondersteunt dit statige monumentale karakter. Bijna alle gebouwen langs de Dreef zijn beschermd als monument.

Al met al heeft de Dreef een voor Haarlem unieke cultuurhistorische betekenis. Nergens anders in Haarlem is een weg te vinden die zo'n grote betekenis had in de stadsgeschiedenis en waarvan de historische inrichting en karakter nog behoorlijk goed bewaard zijn gebleven.

De Dreef heeft zijn historisch karakter tot nu nog verbazend goed bewaard

5. KANTTEKENINGEN BIJ HET HERINRICHTINGSPLAN

Het is hier niet de plaats om een afgewogen oordeel te geven over het recente herinrichtingsplan van de gemeente. Geconstateerd moet echter worden dat de gemeente heeft nagelaten in haar planvorming en besluit de hoge cultuurhistorische waarden te betrekken en zorgvuldig af te wegen tegen eventuele andere belangen. Alleen al omdat de Dreef is gelegen binnen het beschermde stadsgezicht en grenst aan een hele reeks monumentale gebouwen en parken, was dat wel noodzakelijk geweest.

Duidelijk is ook dat het herinrichtingsplan op twee punten een inbreuk vormt op het historische karakter van de Dreef:

- Voor het eerst in de lange geschiedenis de Dreef wil de gemeente de hoofdrijbaan aanzienlijk versmallen.
- Voor het eerst in de geschiedenis wil de gemeente de rijbaan bovendien voorzien van een asfaltverharding, uiteraard met de bijbehorende wegmarkeringen. Asfalt vormt op deze vroegere wandeldreef een vreemd element. Door de weg te asfalteren zal de weg veel meer gaan lijken op de aansluitende wegen. Het afwijkende historische karakter van dit weggedeelte en de samenhang in het historische profiel gaan daarmee verloren.

Waarom dit noodzakelijk wordt geacht, wordt niet gedegen onderbouwd.